

УДК 347.44

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.1.58>

СПЕЦИФІКА ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ В КОНТЕКСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ступник М.В.,*старший викладач кафедри господарського права,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ORCID: 0009-0002-9550-6399

e-mail: maryna.stupnyk@uzhnu.edu.ua**Фурик Б.Ю.,***старший викладач кафедри кримінального права
та правоохоронної діяльності,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ORCID: 0009-0001-4079-9588

e-mail: bohdana.furyk@uzhnu.edu.ua

Ступник М.В., Фурик Б.Ю. Специфіка господарського договору в контексті підприємницької діяльності.

Стаття присвячена комплексному дослідженню правової природи та специфічних ознак господарського договору як правової форми опосередкування економічних відносин між суб'єктами господарювання в умовах сучасної ринкової економіки України. Актуальність дослідження обумовлена втратою чинності Господарським кодексом України 28 серпня 2025 року та переорієнтацією правового регулювання договірних відносин у сфері господарювання на норми Цивільного кодексу України. Зазначені трансформації вимагають переосмислення концептуальних засад господарського договору, його місця в системі права та практики застосування договірних конструкцій суб'єктами підприємницької діяльності.

У статті проаналізовано доктринальні підходи до визначення господарського договору, зокрема дискусійне питання щодо його самостійності як правової категорії чи різновиду цивільно-правового договору. Автори визначають господарський договір як домовленість між суб'єктами господарювання, спрямовану на встановлення, зміну або припинення господарських прав та обов'язків з метою забезпечення економічних та соціальних потреб шляхом здійснення підприємницької діяльності.

Детально розкрито функції господарського договору: юридичного факту, регулятора поведінки сторін та засобу захисту інтересів учасників господарського обороту. Виділено сім специфічних ознак господарського договору: спеціальний суб'єктний склад (суб'єкти господарювання), господарська мета, підприємницький характер діяльності, еквівалентно-оплатний характер, обов'язкова письмова форма, свобода договору з певними обмеженнями, специфіка відповідальності за порушення договірних зобов'язань. Окремо розкрито правову природу господарського договору як міжгалузевого правового інституту, що поєднує ознаки приватноправового та публічно-правового регулювання. Констатовано, що скасування Господарського кодексу України та перехід до регулювання господарських договорів нормами Цивільного кодексу України зумовлює необхідність формування нових доктринальних підходів та практичних інструментів забезпечення специфіки підприємницьких відносин у договірній сфері.

Ключові слова: господарський договір, підприємницька діяльність, суб'єкти господарювання, договірні зобов'язання.

Stupnyk M.V., Furyk B.Y. Specificity of a commercial contract in the context of entrepreneurial activity.

The article is devoted to a comprehensive study of the legal nature and specific features of a commercial contract as a legal form of mediation of economic relations between business entities in the conditions of the modern market economy of Ukraine. The relevance of the study is due to the loss of validity of the Commercial Code of Ukraine on August 28, 2025 and the reorientation of the legal regulation of contractual relations in the field of business to the norms of the Civil Code of Ukraine. These transformations require a rethinking of the conceptual foundations of a commercial contract, its place in the legal system and the practice of applying contractual structures by business entities.

The article analyzes doctrinal approaches to the definition of a commercial contract, in particular the controversial issue of its independence as a legal category or type of civil law contract. The authors define a commercial contract as an agreement between business entities aimed at establishing, changing or

terminating commercial rights and obligations in order to ensure economic and social needs through entrepreneurial activity.

The functions of a commercial contract are disclosed in detail: a legal fact, a regulator of the behavior of the parties and a means of protecting the interests of participants in economic turnover. Seven specific features of a commercial contract are identified: a special subject composition (business entities), an economic purpose, an entrepreneurial nature of activity, an equivalent-paid nature, a mandatory written form, freedom of contract with certain restrictions, the specifics of liability for breach of contractual obligations. The legal nature of a commercial contract as an inter-branch legal institution that combines the features of private law and public law regulation is separately disclosed. It is stated that the abolition of the Commercial Code of Ukraine and the transition to the regulation of commercial contracts by the norms of the Civil Code of Ukraine necessitates the formation of new doctrinal approaches and practical tools to ensure the specifics of business relations in the contractual sphere.

Key words: commercial contract, entrepreneurial activity, business entities, contractual obligations.

Постановка проблеми. Сучасний етап економічного розвитку України характеризується поглибленням ринкових трансформацій та інтеграцією національної економіки у глобальний господарський простір. Реалії ринкової економіки, які визначають сьогодення нашої держави, створюють об'єктивну потребу в прискореному переході до якісно нової, більш ефективної економічної формації. Ця формація має базуватися на цивілізованих ринкових відносинах, які відповідатимуть загальноновизнаним міжнародним стандартам та критеріям, апробованим у практиці економічно розвинутих країн світу.

Процес адаптації вітчизняної економіки до європейських та світових стандартів ведення господарської діяльності супроводжується трансформацією правової системи, зокрема інститутів господарського права. У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження сучасних господарських договорів як первинного та найбільш поширеного правового інструменту, що забезпечує юридичне оформлення та регулювання економічних відносин між суб'єктами господарювання.

Господарський договір у ринкових умовах виконує подвійну функцію: по-перше, він слугує засобом правового закріплення взаємних зобов'язань учасників підприємницької діяльності, а по-друге, виступає механізмом саморегулювання економічних відносин, дозволяючи сторонам самостійно визначати умови співпраці в межах, встановлених законодавством. Саме господарські договори опосередковують переважну більшість господарських операцій – від постачання товарів та надання послуг до складних інвестиційних проєктів та міжнародних комерційних угод.

Стан опрацювання проблематики. Окремі аспекти досліджуваного питання були предметом досліджень низки вчених, зокрема О.А. Беяневич, О.М. Вінник, О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця, В.К. Мамутова, І.Б. Новицького, І.Г. Побірченка, Г.В. Пронської, Н.В. Рабінович, Н.О. Саніахметової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, Я.М. Шевченко, Г.Ф. Шершеневича, В.С. Щербини та інших науковців.

Метою статті є формування цілісного уявлення про господарський договір як правовий інститут шляхом розкриття його змісту та систематизації притаманних йому особливих ознак через призму методологічних підходів, розроблених науковцями України та інших країн, які спеціалізуються на проблематиці господарського права.

Виклад основного матеріалу. З переходом до ринкової економіки сфера застосування договірного регулювання відносин значно розширилась, з'явилась значна кількість нормативно-правових актів, що встановлювали порядок укладення, зміни, припинення господарських договорів, межі відповідальності за порушення, невиконання або неналежне виконання господарських зобов'язань. Господарський договір виступає правовою формою взаємовідносин господарюючих суб'єктів між собою, визначає їх майнові обов'язки і направлений на досягнення певного результату ведення господарства [1, с. 115].

Одні вчені намагаються довести загально-цивільну природу господарського, підприємницького (комерційного) договорів, інші намагаються обґрунтувати їх самостійне значення, підкреслюючи низку характерних правових особливостей, що зумовлюються економічним розвитком [2, с. 199].

Із цього приводу В.С. Мілаш зазначає: «Упродовж тривалого часу договір розглядався як інститут цивільного права, а питання про створення загального вчення про договір не порушувалося взагалі або викликало негативне ставлення. Однак сьогодні в більшості науковців немає сумніву, що договір є міжгалузевим досить гнучким правовим засобом, за допомогою якого задовольняються різного роду суспільні потреби. На сучасному етапі низка галузей, підгалузей права (цивільне, сімейне, трудове, господарське, адміністративне, міжнародне тощо) містять у своєму правовому інструментарії означений правовий засіб» [3, с. 37].

В.С. Щербина господарський договір визначає як домовленість суб'єкта господарювання з іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх прав та обов'язків у сфері господарювання [4, с. 282].

О.А. Беляневич зазначає, що господарський договір є збірним (узагальнюючим) поняттям, до якого відносяться різні договірні типи, що мають схожі принципи нормативної регламентації [5, с. 452].

Н.О. Саніахметова під господарським договором розуміє угоду майнового характеру між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами, що встановлює, змінює або припиняє права та обов'язки сторін при здійсненні господарської діяльності. Господарський договір – це регулятор конкретних господарських відносин між суб'єктами господарської діяльності, підстава виникнення господарсько-договірних зобов'язань [6, с. 185–186].

Вважаємо, що господарський договір як невід'ємний самостійний інститут господарського права є настільки самобутнім явищем, наскільки й визначення останнього є незалежним від визначень договорів інших галузей права завдяки особливим, притаманним лише йому ознакам.

Так, першою ознакою господарського договору, яку виділяють усі дослідники цієї конструкції, є мета, на яку спрямоване укладення та виконання господарських договорів, зокрема досягнення суспільно-корисного результату господарювання. Це означає, що основною ціллю, яку переслідують учасники господарсько-договірних відносин, є не лише задоволення власного інтересу, а й задоволення потреб усього суспільства в певних матеріальних і нематеріальних благах. Така конструктивна вимога відповідає конституційній zasadі правопорядку у сфері господарювання, яка визначена в ч. 4 ст. 13 Конституції України, – забезпечення державою соціальної спрямованості економіки України.

Таким чином, попит на ринку тих чи інших товарів, зацікавленість населення в певних роботах чи послугах свідчать про те, яку соціальну функцію виконує наразі одиниця господарювання, як ця функція впливає на стан економіки в загальному, який ефект досягається за допомогою визначеної функції, яка перспектива розвитку макро– і мікроекономічних показників та що потрібно для вдосконалення соціально-економічного стану держави в цілому. Крім того, завданням суб'єктів господарських правовідносин є адекватне реагування на зміни, що відбуваються в суспільстві, на появу нових і відмирання старих та неактуальних потреб. Очевидно, що господарські договори як першооснова виникнення господарських зобов'язань відіграють ключову роль у врегулюванні названих процесів, а отже, суспільно-корисний результат, на досягнення якого спрямована вся господарська діяльність, і є основоположною ознакою, яка відрізняє господарські договори від усіх інших видів договірних зв'язків [7, с. 133].

В.С. Мілаш влучно доповнює зазначену позицію тим, що в її монографіях господарський договір (усі його види та різновиди) розглядається як засіб реалізації правової політики у сфері господарювання, що тісно взаємодіє з іншими правовими засобами для реалізації основної мети господарського права – підтримки правового господарського порядку в економічній системі України. Визнання за договором у господарському обороті саме такого значення є необхідною умовою подолання декларативного характеру «врахування» нової природи господарського договірного права в межах вітчизняної правової науки [8].

Логічно й послідовно із зазначеної вище ознаки впливає друга ознака господарських договорів – обмеження договірної свободи. Так, правовий режим господарських договорів зумовлений особливою природою господарських зв'язків, що потребує спеціального регулювання з метою підтримання необхідного балансу між інтересами окремих суб'єктів господарювання, їх об'єднань та інтересами суспільства в цілому. Врахування в господарському договорі інтересів інших, окрім його, сторін, осіб (споживачів, суспільства в цілому) досягається шляхом введення в договірні відносини елементів імперативності, що можуть мати як побічний характер (встановлення розмірів податків, рівня цін і тарифів, закріплення загальних принципів укладання договорів тощо), так і пряму дію (зокрема, коли однією зі сторін у договорі виступає державний орган). Імперативність регулювання договірних зв'язків є різновекторною та зумовлюється завданнями, що стоять перед державою в галузі управління господарською діяльністю: захист прав і законних інтересів слабших суб'єктів господарювання; забезпечення суспільного господарського порядку в країні (захист публічних інтересів).

Водночас конкурентне ринкове середовище потребує надання сторонам договору свободи господарської діяльності, що реалізується через систему загальних дозволів у праві. Однак, в умовах економічної нерівності суб'єктів господарювання економічна та юридична свобода укладення господарських договорів не завжди збігається. Так, монопольне становище, яке займає потенційний договірний контрагент на ринку товарів і послуг, а також інші фактори спонукають економічно слабших суб'єктів господарювання приймати запропоновані їм умови договорів. З метою захисту законних прав та інтересів економічно слабшої сторони за договором необхідним є введення в нормативний порядок укладення господарських договорів елементів імперативності. Це може виявлятися подвійно: як встановленням переліку обов'язкових для укладення договорів, так і фіксуванням у законодавстві пріоритету інтересів слабшої сторони в процесі укладення договору, визначення його змісту, порядку його зміни та розірвання [9, с. 37].

Цю точку зору підтверджує і Ж.А. Білоус, зазначаючи, що особливість правового регулювання господарсько-договірних відносин обумовлена специфікою господарських договорів, які поєднують у

собі приватні та публічні інтереси, що викликає необхідність імперативного впливу на сферу господарсько-договірних відносин. Присутність імперативних норм у регулюванні господарсько-договірних відносин цілком виправдана, оскільки вони сприяють в усуненні негативних наслідків у процесі здійснення господарсько-договірної діяльності, допомагають у формуванні чітких, усталених договірних зобов'язань, становленні договірної практики». Автор відзначає, що «імперативні норми можуть забезпечити дотримання визначеної мети договору, але шляхи формування дій для досягнення цієї мети загалом повинні встановлюватись безпосередньо сторонами» [10, с. 10].

Можливість відступлення від принципу рівності сторін є ще однією ознакою, яка тісно пов'язана з попередньою. Ми погоджуємося з думкою О.А. Беяневич, що передумовою пошуку оптимального регулювання господарських договорів є те, що в умовах ринку автономія суб'єктів господарювання та державне регулювання, приватні й публічні інтереси повинні тісно взаємодіяти [11, с. 4].

Зазначену тезу підтверджує й той факт, що в окремих випадках укладення договору для однієї зі сторін має обов'язковий характер. Так, наприклад, суб'єкти господарювання, які забезпечують споживачів електроенергією, зв'язком, послугами залізничного та інших видів транспорту, а у випадках, передбачених законом, також й інші суб'єкти, зобов'язані укласти договори з усіма споживачами їхньої продукції (послуг) [12, с. 35].

Дуже схожою на зазначену вище є характерна особливість господарського договору, яка йменується як тісний зв'язок із плановим процесом. Законодавством про господарські договори встановлено, що ті з них, які спрямовані на забезпечення пріоритетних потреб України в продукції, роботах та послугах, укладаються на підставі відповідних державних замовлень. Юридичною особливістю в такому разі є те, що зміст господарського договору, який укладається на підставі державного замовлення (державний контракт), обов'язково має відповідати цьому замовленню. У теорії такі договори визначаються як плановані. Відтак планування може бути не лише державним (щодо суб'єктів, які функціонують на державній формі власності, підприємств-монополістів) і комунальним (щодо підприємств та організацій комунальної форми власності), а й внутрішньофірмовим (усередині підприємства як господарської одиниці). Така риса господарських договорів віддзеркалює специфіку господарської діяльності – систематичність, що потребує планування як обов'язкового елемента організації такої діяльності [13, с. 277].

Наступною ознакою досліджуваного феномену є особливий суб'єктний склад господарського договору. Наприклад, Міжнародний комерційний арбітраж особливий суб'єктний склад й обмеження договірної свободи відносить до основних особливостей господарського договору як угоди. Особливістю суб'єктного складу є те, що учасники, які вступають у договірні відносини, що підпорядковуються нормам господарського права, не є характерними для таких же учасників договірних відносин інших галузей права. Частіше за все сторонами в господарському договорі виступають суб'єкти господарювання, проте такі договори можуть укладатися й за участю інших учасників господарських відносин, якими є органи або організації господарського керівництва (наприклад, під час укладення державних контрактів), негосподарських організацій (для задоволення їхніх господарських потреб у продукції, роботах, послугах суб'єктів господарювання), громадян як засновників господарських організацій корпоративного типу (для забезпечення спільної діяльності щодо заснування суб'єктів господарювання) [7, с. 135].

Господарський договір є правовою формою та засобом організації господарських зв'язків, і це є ще однією його ознакою. У процесі виконання такого договору сторони взаємодіють, створюючи, змінюючи та припиняючи відносини між собою. Така взаємодія впливає на опосередкування господарських зв'язків взагалі, на забезпеченні заснованій на взаємній зацікавленості сторін такої організованості, порядку й стабільності в економічному обороті, яких неможливо домогтися за допомогою найжорсткіших адміністративно-правових засобів.

Господарські зв'язки як конкретні економічні відносини потребують особливого правового регулювання. Вони не можуть функціонувати поза правовою формою, без впорядкування та закріплення їх змісту за допомогою юридичних норм, у яких виражена воля держави та інтереси суспільства в цілому. Будучи врегульованими нормами господарського права, такі зв'язки набувають характеру господарсько-договірних. У свою чергу господарські зв'язки, опосередковані договором, набувають форми договірного правовідношення, яке надає їм стабільності та визначеності [7, с. 136].

Слід погодитися з позицією І.І. Бочкової, яка відзначає, що господарський договір є правовою формою взаємовідносин господарюючих суб'єктів між собою, визначає їх майнові обов'язки та направлений на досягнення певного результату ведення господарства. В організації ділових угод головне місце займає класичний договір, який чітко фіксує домовленості й визначає санкції за їх невиконання. Жодних усних домовленостей, не зафіксованих у тексті договору, класичний договір не визнає. Тому під час визначення господарського договору необхідно враховувати й загальні категорії цивільно-правового договору, й особливі ознаки, відображені в господарському законодавстві [14, с. 113].

Останньою ознакою господарського договору є поєднання в ньому майнових та організаційних елементів. Наразі господарські договори характеризуються поєднанням організаційних і майнових елементів. Майновими є звичайні умови договору щодо виготовлення, передачі продукції, надання послуг, їх оплата, тобто безпосередньо те, що зв'язане з майновим інтересом учасників договірних відносин. Організаційні ж елементи стосуються визначення порядку виконання договору, підстав дострокового розірвання договору, порядку розгляду спорів між сторонами, тобто те, що потребує уточнення, організації відносин між сторонами, визначених у відповідних пунктах договору.

Окремо слід виділити не господарюючих суб'єктів-юридичних осіб, які беруть участь у майново-господарських відносинах із метою створення та підтримання своїх матеріально-технічних умов функціонування (господарчого забезпечення своєї діяльності); 2) господарський характер (сфера) діяльності цих суб'єктів – суспільне виробництво, спрямоване на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [15, с. 21].

Як логічно виходить з вищенаведеного, майновий елемент без організаційного під час участі в договірних відносинах суб'єктів господарського права позбавлений сенсу, а отже, ці два елементи є невід'ємними та взаємопов'язаними.

Втрата чинності Господарським кодексом України 28 серпня 2025 року ознаменувала новий етап у розвитку правового регулювання господарських відносин. Відтепер всі питання договірного регулювання вирішуються на основі Цивільного кодексу України та спеціальних законів, що наближує українську правову систему до європейських стандартів. Закон України № 4196-IX встановлює трирічний перехідний період для адаптації до нових умов [15].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати наступні узагальнюючі висновки. Господарський договір є самостійним правовим інститутом, що має власну правову природу, зумовлену специфікою господарських відносин. Попри дискусійність питання про його співвідношення з цивільно-правовим договором, господарський договір характеризується сукупністю особливих ознак, які в єдності відрізняють його від договорів інших галузей права: спеціальний суб'єктний склад, господарська мета як досягнення суспільно корисного результату, підприємницький характер діяльності, еквівалентно-оплатна основа, обов'язкова письмова форма, обмеження договірної свободи в публічних інтересах та особлива відповідальність у вигляді господарських санкцій. Функціональне призначення господарського договору є триєдиним: він виступає одночасно юридичним фактом, регулятором поведінки сторін та засобом правового захисту учасників господарського обороту. Поєднання майнових та організаційних елементів робить господарський договір універсальним інструментом упорядкування підприємницьких відносин. Скасування Господарського кодексу України і перехід до регулювання договірних відносин у сфері господарювання нормами Цивільного кодексу України не усуває специфіки господарського договору, а лише змінює форму її нормативного закріплення. Подальший розвиток інституту господарського договору потребує гармонізації з європейськими стандартами договірного права, вдосконалення механізмів захисту прав сторін договору, нормативного врегулювання електронних форм господарських правочинів та адаптації до умов цифрової економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Малишко В.М., Бородин Є.В. Поняття господарського договору: доктринальний аспект. *Юридичний вісник*. 2014. № 2 (31) С. 115-118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2014_2_24.
2. Чернега А.П. До поняття договору у сфері господарських відносин. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 197–201. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/items/9fbad1d9-e08c-4469-a2e2-8c1791ac9dc5>.
3. Мілаш В.С. Про розвиток господарсько-правового регулювання договірних відносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 5. С. 36–40.
4. Щербина В.С. Господарське право: підручник. 5-те вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2012. 600 с.
5. Договірне право України. Загальна частина: навч. посібник; за ред. О.В. Дзери. К.: Юрінком Інтер, 2008. 896 с.
6. Господарське право України: навчальний посібник / за заг. ред. Н.О. Саніахметової. Х.: Одіссей, 2005. 608 с.
7. Ступник Я.В., Григаш Д.М. Господарський договір: поняття та особливі ознаки. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 1. С. 132-136. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/79fe0e36-57d1-43be-b86a-ff4b7195272d>.
8. Подцерковний О.П. Рецензія на цикл наукових праць Мілаш Вікторії Сергіївни, присвячених актуальним проблемам господарського договірного права в Україні URL: http://onua.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=596&Itemid=296&lang=uk.

9. Ніколенко Л.М. Особливості господарського договору як підстави виникнення господарських зобов'язань. *Підприємство, господарство і право*. 2009. № 6. С. 36–39.
10. Білоус Ж.А. Дійсність господарських договорів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2005. 20 с.
11. Беяневич О.А. Господарський договір та способи його укладання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 1999. 24 с.
12. Мілаш В.С. Нові підходи до визначення договору в господарському праві. *Право України*. 2007. № 9. С. 33–34.
13. Вінник О.М. Господарське право: навч. посібник. 2-ге вид., змін. та доп. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність». 2008. 766 с.
14. Бочкова І.І. Концепція, ознаки та значення господарського договору за законодавством України. *Форум Права*. 2011. № 2. С. 111–115. URL: <https://forumprava.pp.ua/page-5.html>.
15. Беяневич О.А. Спеціалізація норм права у сфері регулювання господарських договірних відносин. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2005. Вип 67. С. 19–22.
16. Господарський кодекс України втратив чинність: ключові зміни вже з 28 серпня 2025 року, що і для кого зміниться. Верховний Суд. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1869305>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.02.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026

Дата публікації: 3.04.2026

© Ступник М.В., Фурик Б.Ю., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0